

навчання й виховання і, перш за все, підготовки креативного вчителя, який зміг би і бажав би помітити творчого учня та розвивав його можливості. Звичайно, важко наперед визначити міру творчості, яка необхідна для вирішення завдань навчання в конкретних навчальних ситуаціях. В навчальному процесі завжди поєднується нормативне і творче, обов'язкове і варіативне, типове та індивідуальне. Чарівність творчості – в новизні, неповторності, індивідуальності рішення, оригінальності підходів і засобів. І якщо задумане викладачем вдається реалізувати, він відчуває високе задоволення і може вслід за В.О. Сухомлинським повторити: «Творіння людини – велике щастя».

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976-1977. – Т. 1, 2, 3, 4, 5.
2. Сухомлинський В.О. Народження громадянина. – К.: Радянська школа, 1970. – 286 с.
3. Сухомлинський В.А. Разговор с молодым директором школы / В.А. Сухомлинский. – М.: «Просвещение», 1982. – 205 с.
4. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2009. – 448 с.
5. Левицкая И.Б., Турчак С.К. Развитие креативности школьника / И. Левицкая // Педагогика. – 2007. – № 4. – С. 112-114.

6. Моляко В.О. Чи можна навчити творчості? / В.О. Моляко // Обдарована дитина. – 1998. – № 2. – С. 3-5.
7. Николаева Е.И. Психология детского творчества / Е.И. Николаева. – СПб.; Речь, 2006.
8. Новлянская В.Н. Почему дети фантазируют? / В.Н. Новлянская. – М., 1978.
9. Сухомлинський В.О. Сто порад учителів / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1988. – 303 с.
10. Психология одаренности детей и подростков / Под ред. Н.С.Лейтеса. – М.: Академия, 1996. – 416 с.
11. Сологуб А. Технологія креативного навчання / А. Сологуб // Управління освітою. – 2006. – 11 (131) червень. – С. 4-5.
12. Федотова Т.В. Основні підходи до проблеми розвитку креативності особистості / Т.В. Федотова // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 9. – С. 60-65.
13. Яковлева Е.Л. Развитие творческого потенциала школьников / Е. Яковлева. – 1996. – № 3. – С. 28-37.
14. Калошин В.Ф., Гоменюк Д.В., Сушенцева Л.Л. Педагогічні засади розвитку творчості учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти / В.Ф. Калошин, Д.В. Гоменюк, Л.Л. Сушенцева. – К.: Інститут ПТО України навчально – науковий центр ПТО АПН України – 2008. – С. 57-62.

УДК 373.3/.5.064.2(477)

РОЗШИРЕННЯ СФЕРИ МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ НА ФАКУЛЬТАТИВНИХ ЗАНЯТТЯХ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ

Василь КИЗЕНКО (Київ)

У статті розглядається ідея розвитку творчого потенціалу учнів на факультативних заняттях як важлива умова культурного прогресу суспільства й виховання людини. Розкриті особливості дидактичних принципів: розширення сфери міжособистісного спілкування; інтенсивного стимулювання прояву особистісного чинника вчителя й учня.

Ключові слова: педагогічні ідеї В.О. Сухомлинського, факультативні заняття, міжособистісне спілкування, творчий потенціал особистості.

В статье рассматривается идея развития творческого потенциала учащихся на факультативных занятиях как важнейшее условие культурного прогресса общества и воспитания человека. Раскрыты особенности дидактических принципов: расширения сферы межличностного общения; интенсивного стимулирования проявления личностного фактора учителя и учащегося.

Ключевые слова: педагогические идеи В.А. Сухомлинского, факультативные занятия, межличностное общение, творческий потенциал личности.

Однією з об'єктивних тенденцій розвитку сучасної освіти є її спрямованість на особистість людини. Навчально-виховний процес у школі інформаційного суспільства вимагає створення розвивального середовища для становлення творчої особистості людини.

Лише творчо розвинена людина здатна стати інноваційно ефективною. Звідси потреба розпізнавати і розвивати творчі здібності кожної дитини. Сучасна освіта повинна бути

дитиноцентричною, особистісно орієнтованою щодо конкретного учня з його самоціннісними характеристиками, а не абстрактною, узагальненою.

Слід максимально наблизити навчання і виховання кожної дитини до її сутності, здібностей та особливостей. На наш погляд, цей принцип має бути визначальним під час здійснення конструктивних змін в освіті. Бо саме його реалізація дасть змогу досягти найвищої

якості освіти і, що вкрай важливо, не всупереч природі кожної дитини, а завдяки її пізнанню й розвитку [5, с. 9-14; 6].

Проте залишається актуальною в освітньо-виховному контексті проблема формування у молоді морально-етичних цінностей в умовах ринкової економіки перехідного періоду розвитку українського суспільства. Між соціальними категоріями демократії та економічною ринковою системою завжди наявні суперечності, існує загроза того, що ідеали, доктрини й ідеології, які узвичаєні не одним поколінням людей, стануть чужими сучасній людині й діятимуть номінально. Це педагогічна і психологічна проблема, вона вимагає створення методології виховання громадянина, який має стійкі морально-духовні принципи і вмотивовані культурні цінності, що дає змогу самоідентифікуватися в сучасному суспільстві й бути успішним у персоналізованому життєвому світі.

Перед розробниками науково-педагогічної стратегії постали нагальні питання: як розуміти особистість? де шукати джерела її творчого розвитку? як цілеспрямовано проектувати цей розвиток?

Нині до школи приходять покоління дітей, які живуть в інформаційному суспільстві, в цифровому середовищі, і щоб скористатися його перевагами, треба переосмислити самоцінність знань та самодостатність учителя як джерела інформації. («Знання – це скарб, а вміння вчитись – ключ до нього»).

У психолого-педагогічній літературі ґрунтовно висвітлюється значення міжособистісного і його функцій у справі творчого розвитку особистості учня. Засоби підвищення ефективності його впливу на результативність навчально-виховного процесу [2; 3; 8; 9].

Міжособистісне спілкування – складна взаємодія людей, в якій здійснюється обмін думками, почуттями, переживаннями, способами поведінки, звичками, а також задовольняються потребами особистості в підтримці, солідарності, співчутті, дружбі тощо. Спілкування – необхідна умова формування, існування й розвитку особистості (за [4, с. 437]).

Виховання людського в людині правомірно розглядати як процес розвитку і результат процесу формування способів спілкування, самореалізації, самоактуалізації, співробітництва, співучасті, співтворчості, співпереживання. Через брак моральної чистоти втрачають сенс освіта, духовність, трудова майстерність, фізична досконалість – стверджував В.О.Сухомлинський. Це одне з концептуальних положень педагогічної системи В.О. Сухомлинського, один із етапів розвитку сучасної школи.

Сфера міжособистісного спілкування учнів у традиційному навчально-виховному процесі обмежена, що зумовлено стабільним складом класних учнівських колективів та шкільного педагогічного колективу. Це одна з причин стійкого статусу в колективі певних категорій учнів – «зірок», «звичайних» і «невдах», що негативно позначається на їхньому розвитку. У перших часто спричиняє зарозумілість, зневагу до інших, в останніх – невпевненість та дискомфорт.

Спілкування учнів на факультативних заняттях сприяє додатковому обміну освітньою інформацією, розширенню кругозору, а також поглиблює інтереси і збагачує емоційно-почуттєву сферу завдяки контактуванню з новими, цікавими і приємними людьми – учнями і дорослими.

Дія психологічних механізмів спілкування спричинена інтелектуальним та емоційно-вольовим впливом. Наслідки спілкування відображаються у думках, почуттях, бажаннях, прагненнях, інтересах, знаннях, уміннях, переконаннях його учасників. Багаторазова самооцінка і переоцінка як свого «Я», так і Іншого на тлі щоразу нових учасників спілкування позитивно впливає на самоствердження особистості.

Головним механізмом формування конструктивної та гуманістично спрямованої педагогічної взаємодії є особистісне спілкування педагога з вихованцем. Таке спілкування спрямовується на організацію продуктивної спільної діяльності, зближення ціннісно-сміслових орієнтацій учасників діалогу, формування «Ми – переживання» дорослого і дітей [2].

Характер взаємин між учителем і учнями В.О. Сухомлинський вважав показником важливих рис педагогічної культури – постійного пізнання внутрішнього світу дитини, проникнення в її психіку, в індивідуальні особливості її думки, емоційно-естетичне ставлення до навколишньої дійсності, особливо до людей. У теоретичному плані цю проблему Василь Олександрович називав однією з найменш вивчених, малодосліджених сторін шкільного навчання. Слово вчителя В.О. Сухомлинський називав незамінним інструментом впливу на душу учня, оскільки мистецтво навчання і виховання залічував насамперед до мистецтва вміти говорити, звертатися до почуттів, розуму учня. Досконале й майстерне володіння спілкуванням як інструментом педагогічного впливу забезпечує цілісну гармонійність і ефективність навчально-виховного процесу [1, с. 209].

Загальновідомо: ефективність словесних способів навчання можлива лише в поєднанні з іншими видами роботи; без «живого» слова

вчителя не можна уявити собі навчальний процес. Погоджуємося з В.О.Сухомлинським, який писав: «У руках вихователя слово – такий же могутній засіб, як музичний інструмент у руках музиканта, як фарби в руках живописця, як різець і мармур у руках скульптора. Як без скрипки немає музики, без фарб і пензля – живопису, без мармуру й різця – скульптури, так без живого, трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки» [13, с. 160].

Система спілкування вчителя з учнями та участь школярів у спілкуванні сприяють ефективній реалізації вибраних методів і прийомів, форм навчання. Активність школярів у спілкуванні дає змогу організувати той необхідний психічний контакт, без якого не може бути продуктивної взаємодії. На факультативних заняттях є значні можливості для використання різних форм міжособистісного спілкування.

Реалізація принципу розширення сфери міжособистісного спілкування у факультативному навчанні передбачає комплектування факультативних груп без дотримання складу класного колективу. Такі групи комплектуються за ознакою спільності інтересів з учнів одного класу, паралелі, різних класів (різновікові), різних шкіл. Передбачається також зміна складу факультативних груп до трьох-п'яти разів протягом навчального року. Це стає можливим завдяки використанню банку короткотермінових факультативних курсів. Кожен учень має змогу відвідати за бажанням кілька факультативів, щоразу потрапляючи до другої за складом факультативної групи.

Згідно з принципом розширення сфери міжособистісного спілкування здійснюються і підбір керівників факультативних груп. Бажано, щоб серед них були не лише педагоги даної школи, а якомога більше нових цікавих для учнів людей: вчителів інших шкіл, батьків, спеціалістів з підприємств, установ, організацій.

У статті «Людина неповторна» В.О.Сухомлинський писав, що «...індивідуальні задатки, таланти, обдаровання відзначаються великою різноманітністю, неповторністю поєднань, яскравістю особистих рис. Але загальною особливістю таланту є творча праця – вміння створити щось нове, втілити свою думку, свій задум у справу своїх рук» [11, с. 88].

У творах «Серце відаю дітям», «Павлівська середня школа» наводяться взірці використання вчителями розвивального потенціалу матеріалу, вміння індивідуально підійти до розвитку особистості дитини [12; 14, с. 220]. «Повноцінне навчання, тобто навчання, яке розвиває розумові сили та здібності, було б немислимим, якби не спеціальна спрямованість, скерованість навчання – розвивати розум, виховувати розумну

людину навіть за умов відносної незалежності розумового розвитку, творчих сил розуму від обсягу знань» [10, с. 97].

Ми виокремлюємо принцип інтенсивного стимулювання прояву особистісного чинника вчителя та учнів [7, с. 88-90]. Особливо важливий цей принцип під час створення сприятливих умов для самовизначення учнів. Сутність його полягає у виявленні вчителем і учнями всього кращого у своєму «Я»; яскравих, найбільш розвинених якостей, властивостей, рис, здібностей, творчого потенціалу тощо, які характеризують людину як індивідуальність. Зокрема, це весела вдача, тонкий гумор, гостра іронія, висока спостережливість, гарна пам'ять, виразна міміка і жести, пластичність, жвавість і енергійність, підвищена чутливість та емоційність, ораторська майстерність, уміння римувати, співати, малювати, ліпити, грати на музичних інструментах тощо, глибока обізнаність з певною сферою матеріальної чи духовної культури, шляхетні манери і звички, зовнішня привабливість, здоровий спосіб життя, оригінальні вподобання тощо.

На факультативних заняттях створюється атмосфера розкутості, природності, доброзичливості. Учасники педагогічного процесу взаємозбагачуються через обмін, запозичення певних цінностей, складових різних «Я». Це сприяє якнайповнішому розкриттю особистості, що дає змогу педагогічно обґрунтовано проектувати її зростання і створювати умови для розвитку.

Відомо, що демократизація навчання – складова зовнішнього принципу гуманізації, який передбачає створення комфортних умов для розвитку особистості, відповідність змісту, форм, методів навчання, характеру спілкування, морального психологічного клімату в навчально-виховному процесі віковим та індивідуальним особливостям учнів.

За втілення принципу демократизму гармонізуються інтенсивні педагогічні впливи з можливостями і потребами особистості, досягається оптимальний темп її розвитку. Останнє особливо важливо, оскільки штучне прискорення або уповільнення розвитку може спричинити небажані деформації особистості.

Демократичний стиль спілкування – стиль, що ґрунтується на глибокій повазі до особистості, довірі, орієнтації на самореалізацію, саморозвиток учнів [9, с. 481].

Сучасний навчальний процес орієнтує педагога на демократичну співпрацю між усіма його учасниками, відмову від авторитарного спілкування, суб'єктність учіння, розвиток активної позиції учня. Узагальнено це виявляється в принципі мотиваційного забезпечення навчального процесу.

Щоб сформувати творче ставлення школяра до навчання, треба спиратися не лише на почуття обов'язку, волю (які в початковій школі є ще слабкими регуляторами поведінки), а й на природну допитливість, емоційність, інтелектуальний потенціал дитини, її самооцінку, роль у колективі тощо. Мотиваційне забезпечення навчання передбачає опору педагога на позитивне виховання, всебічну підтримку розумових і вольових зусиль виховання [9, с. 113].

Тут варто збагнути думку В.О.Сухомлинського, що «навчання – це не механічне перекладання знань із голови вчителя в голову дитини, а складні моральні взаємини, у яких провідною, визначальною рисою є виховання почуттів честі, гідності й на цій основі бажання бути гарною людиною» [10, с. 91]. Постійна турбота про емоційне благополуччя дитини, уміння виявити й реалізувати перспективи її розвитку, гуманне спілкування – найважливіші передумови мотивації учіння.

Сучасна школа, утілюючи ідеї гуманізму, працює на засадах співпраці всіх учасників навчально-виховного процесу, тому навчання стає суб'єкт-суб'єктивним. Принцип навчального співробітництва передбачає: а) особистісно орієнтоване спілкування (задоволення потреби дитини в особистому контакті з педагогом, моральна підтримка, повага до вихованця, визнання його людської гідності, розуміння душевного стану в момент розмови, заміна «залізної» дисципліни діловим співробітництвом, гармонізація «хочу», «треба», «можу» тощо); б) діалог між дітьми, учнями й учителем як провідна форма навчального спілкування, спонукає до вільного обміну думками, враженнями (учитель не озброює, не передає, не повчає, а організовує і стимулює дитину, співпрацює з нею) [9, с.113].

Відбір і структурування змісту факультативів здійснюється згідно з такими принципами:

відображення основних блоків сучасних наукових знань про навколишній світ (природа; суспільство; культура; людина);

задоволення змінних інтересів школярів;

справляння інтенсивного впливу на особистість учнів;

розширення спілкування учнів.

Таким чином, розширення сфери міжособистісного спілкування, інтенсивного стимулювання прояву особистісного чинника вчителя та учнів на факультативних заняттях є важливою умовою розвитку творчого потенціалу діяльності особистості. Тому на всіх щаблях (початкової, середньої, вищої) школи слід звернути особливу увагу на формування в учнів різноманітних, глибоких і міцних систем знань, на максимальне стимулювання самостійної

діяльності учнів, на розвиток стійких творчих інтересів, цілеспрямованості творчих пошуків, наполегливості під час виконання творчих завдань (за [4, с. 437]).

Гармонізація особистісних і загальнодержавних освітніх інтересів можлива за принципово нових підходів до визначення загальної структури змісту середньої освіти й організації навчально-виховного процесу. У структурі змісту мають бути два основних компоненти – один виконує державні, обов'язкові для всіх вимоги до загальноосвітньої підготовки школярів, інший забезпечує індивідуальну орієнтованість змісту освіти. Учні мають змогу обрати навчальні предмети і курси за вибором варіативного компонента змісту освіти, що поглиблюють, розширюють і доповнюють загальнообов'язковий навчальний зміст, а також долучитися до різних видів практичної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Антоненко М. Дидактичні проблеми загальноосвітньої школи у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського : [монографія] / Михайло Якович Антоненко. – К. : Вища шк., 2008. – 247 с.
2. Бех І.Д. Принципи інноваційної освіти / І.Д.Бех // Освіта і управління. – 2005. – Т.8. – № 3-4. – С. 7-20.
3. Гончаренко С.У. Від педагогічної драми – до нової філософії освіти / С.У.Гончаренко // Рідна шк. – 1993. – № 10. – С. 2-6.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С.У.Гончаренко. – Вид. др. допов. й випр. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
5. Кремень В.Г. Інноваційність і освіта / Василь Григорович Кремень // Моделі розвитку сучасної української школи: Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. 11-13 жовт. 2006 р., м. Черкаси – Сахнівка. – К. : СПД Богданова А.М., 2007. – С. 9-14.
6. Кремень В.Г. Філософія національної ідеї. Людина, Освіта, Соціум / Василь Григорович Кремень. – К. : Грамота, 2007. – 576 с.
7. Кизенко В.І. Проблема факультативного навчання у 5-6 класах загальноосвітньої школи: дис. ... канд. пед. наук. – К., 1995. – 179 с.
8. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Григорій Силівич Костюк. – К., 1989. – 608 с.
9. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти: підручник / Олександра Яківна Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.
10. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибр. твори : у 5-ти т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т.1. – С. 97.
11. Сухомлинський В. Людина неповторна / Василь Сухомлинський. – К. : Молодь, 1962. – 209 с.
12. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибр. твори : у 5-ти т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т.3. – С. 5-279.
13. Сухомлинський В.О. Слово про слово / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибр. твори : у 5-ти т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т.5. – С. 160-166.

14. Сухомлинський В.О. Павлицька середня школа / Василь Олександрович Сухомлинський //

Вибр. твори : у 5-ти т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т.4. – С. 5–390.

УДК 37.025

«..НЕЗРИМІ НИТОЧКИ, ЩО ОБ'ЄДНУЮТЬ СЕРЦЯ» (В.СУХОМЛИНСЬКИЙ ТА С.РУСОВА ПРО РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ)

Олена КОВАЛЕНКО (Київ)

Проаналізовано і узагальнено погляди В.Сухомлинського та С.Русової на розвиток творчої особистості, простежена спільність їх поглядів на цю проблему, окреслена їх актуальність з огляду на сучасні виклики освіти взагалі і дошкільної зокрема.

Ключові слова: педагоги-гуманісти, творчість, розвиток творчої особистості.

Проанализированы и обобщены взгляды В.Сухомлинского и С.Русовой на развитие творческой личности, прослежена общность их взглядов на эту проблему, очерчена их актуальность исходя из современных вызовов образования вообще и дошкольного в частности.

Ключевые слова: педагоги-гуманиты, творчество, развитие творческой личности.

«Творчість є діяльністю, в яку людина вкладає частку своєї душі, і чимбільше вона вкладає тим багатшою стає її душа».

В.Сухомлинський.

Постановка проблеми. Формування і розвиток творчої активності особистості є одним із найактуальніших завдань сучасного суспільства, необхідною умовою формування повноцінного духовного життя людини, її культури, реальним двигуном прогресу в усіх сферах життєдіяльності. Водночас виховання освіченої, творчої особистості – одне з пріоритетних стратегічних завдань реформування освіти в нашій країні, яке полягає в тому, щоб готувати людей активних, здатних швидко орієнтуватися в навколишньому світі, розв'язувати життєві проблеми, діяти в нестандартних ситуаціях, самостійно мислити і приймати рішення, тобто людей творчих, здатних до саморозвитку.

Сучасне суспільство потребує особистостей, яким притаманне гнучке мислення, здатність вільно орієнтуватися у швидкоплинному світі, висувати й реалізовувати нестандартні цілі, готовність до постійних змін. У цих умовах особливого значення набуває формування творчої активної особистості.

Проблему формування й розвитку творчої активності особистості досліджують філософи, психологи, педагоги (Г. Альтшулер, В. Аронов, Т. Бірюкова, Л. Виготський, В. Данченко, Л. Зеленов, К. Кантор, Н. Князева, В. Корешков, В. Кузьмін, І. Лернер, С. Леушканова, В. Нікіфоров, Л. Новикова, М. Фатхулліна, О. Хан-Магомедов, В. Щербаков, Е. Юдін та ін.). Актуальність означеної проблеми підкреслюється і тим, що згідно Указу Президента України 2013 рік проводиться в Україні як рік дитячої творчості.

Аналіз досліджень і публікацій. Спадщини В.О.Сухомлинського та С.Ф.Русової були і є предметом дослідження багатьох вчених. Окремим аспектам педагогічної системи В.Сухомлинського присвячена низка дисертаційних досліджень (Л.Абрамова, Ю.Азаров, М.Антонець, М.Базилевич, В.Бондар, Л.Бондар, А.Борисовський, М.Боришевський, В.Василенко, І.Зязюн, О.Лоскутов, А.Луцюк, Л.Мілков, М.Мухін, І.Остапівський, Т.Остапівська, О.Сухомлинська, Г.Сухорукова, Г.Файзуліна, З.Шевців, М.Ярмаченко та ін.). Вивченню та дослідженню проблем теоретичної та методичної спадщини С. Русової присвячені наукові дослідження дисертаційного характеру (І. Зайченко, Г. Груць, О. Джус, Н. Маліновська, З. Нагачевська, О.Пеньковець, І. Пінчук, С. Попиченко, О.Пшевращька, В. Сергеева, І. Улюкаєва, Т. Слободянок та ін.). Принципово важливе значення для розвитку сучасної педагогічної думки і освіти мають дослідження спадщини В.Сухомлинського (М.Антонець, І.Бех, Н.Дічек, Н.Калініченко, В.Кузь, Л.Петрук, В.Постовий, О.Проскура, О.Савченко, О.Сухомлинська, Х.Франгос, В.Хайруліна, З.Шевців та ін.) та С. Русової (Л. Артемова, А. Богущ, З. Борисова, Я. Бурлака, О. Джус, Н. Дічек, І. Єрмаков, І. Зайченко, Н. Калініченко, В. Качкан, Т. Ківшар, Є. Коваленко, Н. Копиленко, З.Нагачевська, Н. Ничкало, Т. Поніманська, О. Проскура, О. Савченко, О. Сухомлинська та ін.). Однак проблема розвитку творчої особистості у спадщині В. Сухомлинського та С. Русової були предметом дослідження лише небагатьох науковців (М.Антонець, Р.Валецька, Б.Лой, О.Петрик, О. Проскура О. Савченко О. Сухомлинська та ін.).